

a féléves próbaüzem összes tétele

- ▶ betűrendes lista és regiszter kinyomtatva
- ▶ mikrofilmlapon
- ▶ mágnesszalagon

más könyvtárak listái

- ▶ gyarapodási jegyzékek
- ▶ leltári nyilvántartások stb.

kölcsönzés

- ▶ a képernyőn a maszk 9 olvasói kategória és 11-féle kölcsönzési kategória (kötetszám és kölcsönzési idő függvényében) között ad választási lehetőséget (hány könyvet mennyi időre kölcsönözhet, milyen intervallumban milyen sűrűn kap felszólítást, mennyi a késedelmi díj, előjegyzés esetén kinek van előjoga stb.)
- ▶ előjegyzések (kinyomtatással)
- ▶ kéréslapok (kinyomtatva)
- ▶ felszólítások (elsőtől a negyedikig, udvarias szövegű levelek formájában)
- ▶ késedelmi díj megállapítása (kinyomtatva)
- ▶ késedelmi díj befizetésének elismervénye
- ▶ olvasói vonalkód (10 karakteres)
- ▶ vonalkód raktári szám szerint (alfanumerikus kód, speciális jelekkel – kötetjelzés, többpéldány – kiegészítve).

A tesztidőszak alatt 5 db ITT színes képernyős terminál, 1 db ITT színes nyomtató és egy vezérlőegység működött a könyvtárban. A terminálok billentyűzete azonban még változtatandó, ugyanis követelmény, hogy a kis- és nagybetűket ugyanaz a billentyű jelentse. A rendszer 190 írásjelet tartalmaz, de egyelőre csak 146-ot használnak, ami megközelíti a Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress, USA) által használt 153 írásjelből álló jelkészletet. (Természetesen e jeleken kívül még számítógépjelek is vannak.)

Bécsből az EDV-Ges.m.b.H. megrendelésére a posta építette ki a vonalat az egyetemre, az egyetemen belüli kábelkiépítés az egyetem költségvetését terhelte. A képernyőn a válaszok 1–3 s, max. 10 s alatt érkeztek.

A Grazi Egyetemi Könyvtár a rendszer bemutatását és tesztelését eredményesnek ítélte; a további tárgyalások folyamatban vannak.

/REINITZER, S.: BIBOS und andere EDV-Bibliothekssysteme im Test und Probetrieb an der UB-Graz, 1987. 212 p. (Universitätsbibliothek Graz. Schriftenreihe EDV-Projekt. 10.)

HASIBAR, H.: BIBOS EDV-unterstütztes Bibliotheksorganisationssystem. = Mitteilungen der Vereinigung Österreichischer Bibliothekare, 36. köt. 2. sz. 1983. p. 61–68./

(Lécesné Mesterházi-Nagy Márta)

CD-ROM – az online keresés oktatásának hatékony eszköze

Gyorsan növekszik a CD-ROM-on – az optikai kompaktlemezes, csak kiolvasásra szánt tárolóközegen – elérhető adatbázisok száma. A szakirodalomban egyre több cikk jelenik meg a CD-ROM eszközök összehasonlításáról, felhasználási lehetőségeiről és a használók észrevételeiről. Összevetik az online és a CD-ROM-on végzett keresések menetét, a keresőprogramokat és minősítik azokat. A végfelhasználók, akik lelkesen fogadták a CD-ROM kínálta új lehetőségeket, kevésbé törődnek a keresési stratégia részletkérdéseivel. Az új technika szükségessé teszi, hogy mind az információs szakemberek, mind pedig az információt felhasználók széles körben megismerkedjenek a CD-ROM-berendezésekkel, az interaktív keresés folyamatával. Némely korábbi előrejelzéssel ellentétben a CD-ROM megjelenése nem szorítja háttérbe az online elérhető adatbázisok használatát. Ellenkezőleg: a számítógéppel kezelhető adatbázisok értékének, hasznosságának tudatosulása tovább növeli az online információs szolgáltatásokkal szemben támasztott keresletet és igényeket.

Az online szakirodalmi információkeresés oktatása iránti igények és növekedni fognak a közeljövőben mind az információközvetítők, mind a felhasználók részéről, függetlenül attól, hogy a távoli adatbázisok

igénybevételének költségei magasak. A könyvtár- és informatikaszakos egyetemi hallgatók online oktatása során szerzett tapasztalatok összegezésének megkísérlésével arra keresünk választ, hogy milyen lehetőséget kínál a CD-ROM az online keresés oktatásához és a használat gyakorlásához.

Tények és adatok

1988 végén az Egyesült Királyságban ezernél is több CD-ROM adatbázis közül válogathattak a vevők.

Az adatbázis-szolgáltató központok árnyékában kisvállalkozások tucatjai alakultak meg, amelyek a CD-ROM adatbázisok mesterlemezeit gyártják, terjesztik a CD-ROM termékeket, fejlesztik a keresőprogramokat; angol szakkifejezéssel élve: "rendszer-integrátorként" tevékenykednek. A SilverPlatter, a Microinfo és a Cambridge Scientific Abstracts voltak a legelső ilyen vállalatok. Egyes adatbázis-előállítók maguk is adnak ki CD-ROM lemezeket (pl. a Bowker), néhány online szolgáltatóközpont pedig bizonyos kiválasztott adatbázisok CD-ROM-változatát jelenteti meg (pl. a Dialog, a BRS vagy az OCLC). Ez utóbbiak CD-ROM termékei "gateway" (kapuszoftvert) programokat tartalmaznak, amelyek a használót segítik az

önálló keresésben pl. úgy, hogy általuk tárolható a keresési stratégia, kapcsolatba lehet lépni a szolgáltatóközponttal és naprakésszé tehető a CD-ROM-beli keresés úgy, hogy a stratégia bevitelével a legújabb rekordok online kereshetők vissza.

A CD-ROM-ra írt adatbázisok használatáért – eltérően az online kereséseknél szokásos elszámolási rendszertől – mindössze egyszer kell csak fizetni. Bérleti megállapodás esetén a CD-ROM lemezt a bérleti idő lejártá után vissza kell küldeni. Az előfizetés megújításakor a megrendelő megkapja az adatbázis legfrissebb változatát. A kereséshez szükséges szoftvert rendszerint maga a CD-ROM lemez tartalmazza, máskor floppylemezre írják, amelyről átmásolható a személyi számítógép merevlemezére. Akár bérelt, akár megvásárolt CD-ROM-ról van szó, az adatbázisokban korlátlan mennyiségű keresés végezhető, ami többletköltséggel nem jár. Ezért kézenfekvő, hogy a CD-ROM az online keresés oktatásának és begyakoroltatásának hatékony eszköze legyen.

A CD-ROM adatbázisok ára a piacon folyamatosan csökken, részben a piaci verseny, részben a tömegtermelés hatására. CD-ROM berendezés vagy lemezek vásárlása önmagában oktatási célokra azonban ma még nem kifizetődő. A CD-ROM olvasókészüléken kívül IBM-kompatibilis személyi számítógépet is be kell szerezni, ezek ára ma még 2000 USD fölött van. Kellemetlen meglepetések is adódhatnak az IBM PC-k "klónjaival" (bizonytalan származási helyű másolataival). A szabványosítási törekvések ellenére is előfordulhat, hogy valamelyik lemez nem futtatható egy számítógépből és egy CD-ROM olvasóból összeállított berendezéseggyüttesen, ezért tanácsos a CD-ROM gyártóktól tanácsot kérni a hardver beszerzése ügyében.

Mielőtt valaki CD-ROM adatbázisok beszerzése mellett döntene, gondolnia kell arra is, hogy a CD-ROM egyfelhasználós információs közeg, míg a lemezeken tárolt adatbázisok eredeti, nyomtatott változatait sokan használják a könyvtárakban, információs központokban. Gondot okozhat a CD-ROM olvasó összekapcsolása egy több célra használt és így nem mindig hozzáférhető PC-vel. A lemezek automatikus cseréjére alkalmas ún. "juke-box" technika kifejlesztése még várat magára.

Esettanulmány

A LISA (Library and Information Science Abstracts) CD-ROM-változatának első előfizetője 1987 áprilisában a Newcastle upon Tyne Polytechnic nevű brit műszaki egyetem könyvtár tudományi és informatikai tanszéke volt. Azóta további CD-ROM adatbázisokat is beszerettek ugyan, de oktatási célra a LISA bizonyult a legalkalmasabbnak. A CD-ROM adatbázis a nappali tagozatos és a posztgraduális képzésben részt vevő hallgatók számára egyaránt hozzáférhető.

A tanszék munkatársai folyamatosan figyelemmel kísérték a CD-ROM használatát. Az online keresés oktatása CD-ROM segítségével rövid idő alatt az

oktatás szerves részévé vált. A tapasztalatok kedvezőek voltak, a CD-ROM használata segítette a hallgatókat a fejlett információs technikák elsajátításában, növelte jártasságukat a berendezések önálló működtetésében.

A LISA adatbázis CD-ROM-on

A LISA 81 ezer bibliográfiai rekordot tartalmazó, meglehetősen szerény méretű adatbázis (1987-es adat). 1969 óta publikált könyvtár- és információ tudományi dokumentumok bibliográfiai adatait tartalmazza deskriptorokkal ellátva, 1976 óta a dokumentumok kivonatait is. Az adatbázis az invertált állományokkal és más indexekkel együtt a 4 inches lemez egyharmad részét, 75 Mbájtot vesz igénybe. Az adatbázis éves gyarapodása kb. 6 Mbájt, ekkora növekedési ütem mellett még évtizedekig el fog férni egyetlen lemezen. Az adatbázis kezeléséhez a SilverPlatter egyszerű keresőnyelvet fejlesztett ki, amely a gyakorlatban jól bevált. Egy átlagos keresés elvégzéséhez csak három egyszerű parancsot – FIND, SHOW, PRINT – kell ismerni. A szoftver lehetővé teszi a Boole-algebra szerinti keresést, a helyzeti operátorok használatát, a csonkolást, a limitálást stb. A kezdő felhasználót számos magyarázó HELP képernyőoldal, valamint egy útmutató (Guide) segíti. A nyomtatott segédletek könnyen áttekinthetők és megfelelően indexeltek.

Értékelés

A diákok (egyetemi hallgatók és a posztgraduális képzésben részt vevők) nagy érdeklődéssel fogadták a számukra szervezett CD-ROM bemutatókat. Korábban mindkét hallgatói csoport részt vett már egy bevezető jellegű, de intenzív online információkeresési tanfolyamon, ahol megismerkedtek a Dialog vagy a Data-Star parancsnyelvvél.

Az egyetemi oktatáson kötött rendjébe illeszkedő rövid bevezető előadás/gyakorlaton találkoztak a hallgatók az új berendezéssel. A másodéves hallgatók 12 fős csoportokban egy-egy negyedórás bemutatón vettek részt, a posztgraduális képzésben részt vevő könyvtárszakos hallgatók 20 fős csoportja pedig egy félórás programon. Bemutatták, hogyan kell betölteni a programokat, végrehajtani egyszerűbb kereséseket, melyek a fontosabb parancsok, és milyen segítség vehető igénybe. A SilverPlatter által készített nyomtatott segédleteket "puskaként", kinagyítva a falra erősítették, a HELP képernyő nyomtatott változatával együtt.

A bemutatók fogadtatása kedvező volt. A hallgatók gyakran igényelték a CD-ROM használatát. Számos keresést végeztek, legtöbbször nem egyedül, hanem párban vagy kisebb csoportokban, egymással is megvitatta a lehetséges keresési stratégiákat. A nyomtató is a rendelkezésükre állt, de nem használták feleslegesen: a találatok kiírása előtt élénk vitákat folytattak és a képernyőn tanulmányozták az egyes találati halmazokat.

A tanszék munkatársai arra kérték a hallgatókat, hogy a keresési naplóba minden keresést írjanak be, tüntessék fel a felhasznált időt, és közöljék észrevételeiket, problémáikat is. Egy kéthetes időszak alatt 38 másodéves hallgató használta a berendezést, közülük többen négy-öt alkalommal is. A posztgraduális képzésben részt vevő hallgatók közül mindenki végzett keresést. Az átlagos keresési időtartam 35 perc volt.

Gyakorlottság, biztonság

10 éves online oktatási tapasztalatok birtokában határozottan állítható, hogy a CD-ROM használata kedvezően hat az online keresési ismeretek elsajátítására, gyakorlására, amint három hallgatói csoport megfigyelésének eredményei tanúsítják.

A posztgraduális informatikai képzésben részt vevők az online keresés szakértőivé váltak: szívesen vállaltak online közvetítői feladatokat és végeztek kereséseket az egyetem munkatársai és hallgatói számára is. Több parancsnyelvet is használtak, nemcsak a Data-Start.

Az egyetemi évfolyamaikat járó hallgatók is CD-ROM-használókká váltak, pl. szakdolgozatuk elkészítéséhez sokan vették igénybe. Kereséseket nemcsak saját célra végeztek, hanem más hallgatók számára is.

A harmadik csoport, elsőéves mérnökhallgatók körében is végeztek felmérést. A hallgatókat megtanították CD-ROM-on a LISA adatbázis használatára. Kezdetben ennek nem sok eredménye mutatkozott; a hallgatók közömbösekké maradtak: "nincs rá szükségem", "nincs rá időm" – hangoztatták. Ketten azt válaszolták, hogy "túlságosan bonyolult". Valóban, az elsőéves hallgatók oktatása még erősen irányított, nem kívánja meg a szakirodalom önálló feltárását. Később alapfokú online információkeresési ismereteket is szereztek, megismerkedtek a Dialog parancsnyelvel. Saját választott témájukban ezután önállóan elvégeztek egy nem túl bonyolult keresést CD-ROM-on. A CD-ROM-on öt diák nehezebbnek, 12 könnyebbnek találta a keresést az online keresésekhez képest. A többség nem érzett lényeges különbséget az online és a CD-ROM-on végzett keresés nehézségi foka között.

Az egyetemen a jövőben rendszeressé teszik az elsőéves hallgatók CD-ROM oktatását. Az oktatás eredményességét évente fogják értékelni. A CD-ROM használata éppúgy, mint az online információkeresés, gyakorlást igényel. Akiben erős a motiváltság, hamar gyakorlott használóvá válik.

A CD-ROM előnye az online keresés oktatásában

A CD-ROM oktatási célú felhasználásának előnye, hogy kényelmes, nyugodt körülmények között vezethető be a hallgatók az online keresés tudományába. "Éles" online kereséseknél az adatátviteli (vonali) költségeket akkor is fizetni kell, ha ingyenes vagy olcsó gyakorló adatbázist használunk. Ez pszicholó-

giai gátat, feszültségnövelő tényezőt jelent sok potenciális felhasználó, vagy éppen tapasztalt információkereső szakemberek számára is, akik eredményesebben tudnak eligazodni ingyenesen rendelkezésre álló forrásanyagokban. A CD-ROM megfelelő megoldás lehet számukra is: kényelmes és szabad hozzáférés, jó segédletek, "help" képernyők, megismételhető vagy újratekinthető keresés járulnak hozzá a használó jó közérzetéhez, önbizalmának növeléséhez.

A CD-ROM-on alkalmazott adatbázis-kezelő szoftverek egyre inkább "felhasználóbarát" jellegűek. A színes monitorok olvashatóbbá, könnyebben érthetővé teszik a szövegeket, kevésbé fárasztó a szemnek. A szoftverkészítők fokozottan ügyelnek a képernyőtartalom megfelelő formai megjelenítésére. A gyakoribb parancsok – éppúgy, mint az online parancsnyelveknél – egyetlen billentyű lenyomásával megadhatók. Az interaktív keresés sikerélménnyel kecsegtető munka, a kellően motivált használók szívesen vállalkoznak egyre nehezebb feladatok megoldására is.

Az alapfokú ismeretek elsajátítása után némi gondot jelenthet, hogy a CD-ROM a magasabb fokú online szakismeretek közlésére már kevésbé alkalmas. Ideális megoldást a CD-ROM és az online elérhető adatbázisok keresésének összekapcsolása jelenthet, amire egyébként egyre több a példa. Az online keresés alapjait azonban CD-ROM-on is kiválóan el lehet sajátítani.

A CD-ROM használata előnyökkel jár a gyakorlottabb online közvetítők számára is. Az adatbázisok szerkezetét CD-ROM-on nagyobb mélységben át tudják tekinteni, mert éppúgy alkalmasak az osztályozás, indexelés és adatbázis-tervezés oktatására, mint az információ-hozzáférés technikájának elsajátítására. Az online kereséshez képest kisebb ugyan az adatátviteli sebesség, de ez az oktatásban nem jelent hátrányt. A CD-ROM-on nyugodt, kényelmes ütemben végezhető a keresés, a találati listába tetszés szerint ráérősen beleolvashatunk. Erre a valódi online keresésnél csak akkor lenne mód, ha munkahelyünk költségvetése korlátlan lenne.

Vannak olyan oktatóprogramok is, amelyek 2–3 nehézségi szintet különböztetnek meg: a felhasználó kényelmesen haladhat az egyszerűbb "menüvezérelt" szinttől a "szakértői" szintig.

A Newcastle-i Egyetem könyvtára rövid – egyórás – gyakorló tanfolyamokat szervez a potenciális felhasználóknak, akik ezután CD-ROM-on fogják saját kereséseiket végezni. Más megrendelők kérésére a könyvtár munkatársai végeznek kereséseket. A kezdő felhasználókat arra biztatják, hogy lépjenek be egy "CD-ROM klubba", ahol némi fizetség ellenében, önállóan vagy segítséggel gyakorolhatnak.

Végfelhasználók, végkövetkeztetések

A végfelhasználók számára a naprakészség hiányosságai ellenére – ami nem is annyira fontos szempont, mint amennyire a könyvtárosok gondolják – a CD-ROM az információ hozzáférése és felhasz-

nálása lehetőségeinek új dimenzióját tárja fel. A diákok élvezik az irodalomkutatást: válthat-e ki ilyen érzéseket referálólappal vagy nyomtatott index?

Az Egyesült Királyság Online Használóinak Egyesülete (United Kingdom Online User Group = UKOLUG) legutóbbi szemináriumán kutatók arról számoltak be, hogy irodalomkutatásra elegendő negyedévenként egy félórát fordítani. A kutatók a Medline CD-ROM-változatáról lehívják a legfrissebb hivatkozásokat és betöltik saját PC-jükön létrehozott adatbázisukba. A kereséshez egyszerű tárgyszavas – logikai és helyzeti operátorok nélküli – keresési stratégiát használnak. Lehet ugyan, hogy ritkábban fognak könyvtárba járni, de véleményük az információk értékéről és az információszolgáltatásokról alapvetően és kedvezően megváltozott.

Jelenlegi árakon CD-ROM-ot kizárólag online oktatási célokra beszerezni nem kifizetődő. Az oktatást mint a CD-ROM járulékos, kiegészítő hasznosítási

lehetőségét kell tekinteni. A CD-ROM az online alapismeretek oktatására alkalmas. Az adatbázisokat tartalmazó CD-ROM lemezek száma egyre nő. Lényeges szemponttá válik, hogy egy bizonyos adatbázist melyik gyártótól szerezzük be.

Az új információhordozó a könyvtárak számára nagyszerű lehetőséget kínál: megkedvelteti az interaktív keresést, mélységükben megismerteti a használókkal az adatbázisok szerkezetét. Az irodalomkutatásban örömet, sikerélményt kínál, hajlamot, érdeklődést ébreszt az online keresések iránt, a felhasználóban vonzóbb kép alakul ki a könyvtárakról és információszolgáltatásokról.

/DAY, J. M.: CD-ROM – an online training tool? = Education for Information, 6. köt. 4. sz. 1988. p. 403–410./

(Nagy Gábor)

Kínai mozaik: Pekingi Könyvtár – harmadik világ – világnyelv

Az El Popola Ĉinio (A Népi Kínából) című, a világ 70 országában terjesztett eszperantó nyelvű folyóirat 1988. évi első számának három írására azért hívjuk fel egy referátumban a figyelmet, mert közös a témájuk, a tájékoztatás ügye.

A Pekingi Könyvtár útban a modernizálás felé

A "kulturális forradalom" rossz emlékévértizede (1966–1976) után a világ felé való "nyitás", a modernizálás, közelebbi a "négy modernizálás" a műszaki tudományok, a honvédelem, a mezőgazdaság és az ipar korszerűsítése vált kormányprogrammá, s ez egyben a kínai könyvtárügy jelentőségét is megnövelte.

A hatalmas feladathoz a meglévő keretek szűknek bizonyultak. Az előző állami könyvtárat 1909-ben alapították, és 1912-ben nyitották meg a közönség számára. A kezdeti százazres állomány 1949-ig 1,4 millióra gyarapodott, majd az 1973-ban elért 9 millió dokumentumállománnyal bekövetkezett a telítődés, amikor is férőhely hiányában a könyvtár sem további anyagot, sem újabb olvasókat többé nem tudott befogadni. Új könyvtár építését határozták el. A végleges tervek elfogadása után az alapkövet 1983-ban rakták le, és 1987 októberében került sor az épület felavatására.

A Pekingi Könyvtár új épületgyűjtése, amely Peking nyugati elővárosa festői parknegyedének legújabb látványossága, ez idő szerint az amerikai Kongresszusi Könyvtár után a világ második legnagyobb könyvtára (1. ábra).

A régi és az új könyvtár együttes alapterülete 170 ezer m²; raktárait 30 millió állományegységre méretezték. A több mint 3 ezer olvasóhelyen naponta 7–8

ezren fordulhatnak meg. A 13 egységből álló épületgyűjtést a kínai népi stílus jellemzi. Középen emelkedik a H alakú, 60 m magas, 22 emeletes (3 a föld alatt, 19 felette) épületóriás, amelynek hasznos alapterülete több mint 50 ezer m². E főépülettel délre és északra, egyben vele összekötve látható a két, egyenként 27 m magas épülettömb; az előbbiben kaptak helyet a kínai kiadványok és a katalógusok, az utóbbiban pedig az újságok, az audiovizuális és a japán nyelvű művek. A keletre néző 26,9 m magas, 5 emeletes épületben a szótárak, a klasszikus könyvek, a tudományos dokumentumok és a bibliográfiák találhatóak, a nyugat felé nézőbe a kínai és más nyelvű folyóiratok, valamint a különböző idegen nyelvű kiadványok kerültek.

Az épületgyűjtés hűen tükrözi a hagyományos kínai építészet szimmetriatörvényét. A kínai stílusú tetők, a külső falak, a lépcsőfeljáratok, a folyosók és a csarnokok világos csempe- és márványborításukkal a modernség és a hagyományosság harmóniáját, eleganciáját teremtik meg.

E helyütt nem térünk ki részletesen a korszerű felszerelésekre, amelyek az épület biztonságos védelmét és a könyvtári munka magas színvonalú ellátását szolgálják. Csak címszavak erejéig utalunk a teljes automatikus tűzvédelmi riasztó-oltó-evakuáló berendezésre és a klimatizáló rendszerre, amely a